उपशास्त्री - I खण्ड साहित्य तृतीय - पत्रम्

किरातार्जुनीय - प्रथमः सर्गः

Date ___/___/_____

प्र०(1) - स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपं
हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः ।
सदाऽनुकूलेषु हि कुर्वते रतिं
नृपेष्वमात्येषु च सर्व सम्पदः

उत्तरम् - प्रसंगः - प्रस्तुत पद्यांशः महाकवि भारविविरचित किरातार्जुनीय महाकाव्यस्य प्रथमसर्गात् उद्धृतोऽस्ति ।

श्लोकेऽस्मिन् वनेचरः युधिष्ठिरं प्रति कथयति - यत् यः मंत्री सखा सेवकः वा स्वामिनः हितं नोपदिशति स दुर्मन्त्री कुसखा कुसेवको वाऽस्ति । यस्य हितोपदेष्टुः साधु वचनं न संशृणुतं सोऽपि कुराजैव । एवं यत्र राजानोऽमात्यादयश्च परस्पर-मनुरक्ताः स्युस्तत्रैव सर्वा अपि राज्य सम्पदः स्थिरीभवन्ति ।

व्याख्या :- यः सखा = अमात्यादिः, अधिपं = स्वामिनं । साधु = हितं, न शास्ति = नोपदिशति, सः हितानुपदेष्टा कुत्सितः सखा, किंसखा = दुर्मन्त्रीत्यर्थः यः - प्रभुः हितात् = आप्तजनाद्धितोपदेष्टुः सकाशात् । न संशृणुते = न शृणोति । सः = हिताश्रोता प्रभुः, किंप्रभुः = कुत्सित - स्वामी, हि = यस्मात्, नृपेषु = राजसु, अनुकूलेषु परस्परानुरक्तेषु सत्सु, सर्वसम्पदः = विविधैश्वर्याणि, सदा रतिम् = अनुरागम्, कुर्वते = कुर्वन्ति ।

Renu Devi
14/06/21

राधा उमाकान्त सं० महाविद्यालय खुखसेना,
पूर्णिमा ।

Page No. ____

[illegible]

[illegible]

प्रश्न (1) [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible]

प्रश्न (2) → [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible]

प्रश्न (3) → [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible] ।

प्रश्न (4) → [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible]

प्रश्न (5) [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible]

प्रश्न (6) → [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible] ।

प्रश्न (7) → [illegible] ?

उत्तरम् → [illegible] ।

प्रश्न (8) → [illegible] ?

उत्तर → [illegible] ।

(9) [illegible] ?

उत्तरम् → 6 [illegible]

प्रश्न (10) → [illegible] ?

उत्तर → [illegible]

प्रश्न (11) → [illegible]

[illegible]

उत्तरम् → नाटकीयः कथावस्तुः ।

Renu soni
14/06/21

[illegible]
[illegible] ।

शास्त्री - I खण्ड - अभिज्ञान शाकुन्तलम्
पञ्चमाङ्के

प्र० (1) - पद्यमिदं व्याख्येयम् ।

रम्याणि वीक्ष्य मधुरांश्च निशम्य शब्दान्
पर्युत्सुकी भवति यत्सुखितोऽपि जन्तुः ।
तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं
भावस्थिराणि जननान्तर सौहृदानि ॥

उत्तरम् → प्रसंगः → प्रस्तुतोऽयं श्लोकः महाकवि कालिदास प्रणीतस्य अभिज्ञानशाकुन्तलम् नाटकस्य पञ्चमाङ्कात् उद्धृतोऽस्ति । अस्मिन् श्लोके राजा दुष्यन्तः हंसपदिका गीतं श्रुत्वा आत्मगतम् गीतार्थं ज्ञात्वा इष्टजन विरहादृतेऽपि स बलवदुत्कण्ठितोऽस्ति । तथा च शाकुन्तलां स्मरणं ध्वनयति । तत्प्रकरणे राजा कथयति ।

व्याख्या → यत् जन्तुः जीवः सुखितः सानन्दः अपि रम्याणि मनोरमाणि दृश्यानि वीक्ष्य दृष्ट्वा मधुरान् हृदयाह्लादकान् च शब्दानि पदानि (ध्वनिम्) निशम्य श्रुत्वा पर्युत्सुकी भवति उत्कण्ठी भवति । तत् (एवम् सूचयति यत्) नूनम् निश्चयेन अबोधपूर्वम् विशेष ज्ञानाभाव पूर्वम् भावैः वासनाभिः स्थिराणि स्थानि अन्यानि तेषाम् सौहृदानि जनानि (अनुरागान् शकुन्तलां प्रति) चेतसा मनसा स्मरति । वसन्ततिलका वृत्तम् । अस्मिन् श्लोके अप्रस्तुत प्रशंसा, विभावना, काव्यलिंग, छेकानुप्रास, वृत्यानुप्रास, अलङ्काराः सन्ति ।
विप्रलम्भ शृंगारो रसः ।

Ranu Devi
14/06/21

राधा उमाकान्त सं० महावि० सुरखसेना, पूर्णिया ।

उपशास्त्री-प्रखण्ड साहित्य - तृतीय - पत्रम
किरातार्जुनीय - प्रथमः सर्गः

Saathi

Date __/__/__

प्र० (1) - महाकवेः भारवेः स्थितिकालः विलिखत ?

उत्तरम् - महाकवेः भारवेः जीवनवृत्तः स्थितिकालः अन्वेषकेभ्यः अधुना अपि अन्वेषणस्य विषयः अस्ति। प्रायः इतिहासकाराः अस्य स्थितिकालः 550 ईस्व्याः परिपार्श्वे मानन्ति। यथा-

(1) - सप्तम् शताब्द्याः मध्यभागे लिखित वामनस्य जयादित्यस्य च काशिकायाँ भारवेः रचनायाः उद्धरणं मिलति।

(2) - ऐहोलस्य शिलालेखे यः 695 ईस्व्यां उत्कीर्णः अभवत् महाकवि कालिदासेन सह यशस्वी कवेः रूपे अमन्यत।

(3) दक्षिणभारते उपलब्धः 'अवन्ति सुन्दरी कथा' नाम्नः ग्रंथेन परिलक्ष्यते यत् महाराष्ट्रनरेशः विष्णुवर्धनः कर्णाटकस्य नृपः दुर्विनीतः तथा च काशी नरेश सिंह विष्णुः महाकवि भारवेः उपजीव्याः आसन्। तेषाम् स्थितिकाल - 600 ईस्व्याः परिपार्श्वेः आसीत्। उपर्युक्त प्रमाणेन महाकवि भारवेः स्थितिकालः 550 ई० 600 ईस्व्याः मध्ये समीचीनः अस्ति।

कलकत्तायाः प्रकाशिते विश्वकोषे भारविं चतुर्थशताब्द्याः कविः अलिखत्। कियत् मनीषी कालिदासस्य समकालीनः अपि मानन्ति तथाच अस्मिन् राजशेखरस्य प्रमाणः ददाति यथा उज्जयिन्याम् काव्यकाराणां परीक्षा अभवत्। तत्र विक्रमादित्यस्य सभापतित्वे कालिदासः श्रेष्ठः रूपसूरः तथा च भारवेः परीक्षा अभवतः। परं च द्वयोः मतयोः पुष्टः प्रमाणः न मिलति।

Renu devi
14/06/21

राधा उमाकान्त सं० महावि० सुखसेना,
पूर्णिया।

Page No. ____